

Nagyfrekvenciás tranzisztorok modellezése számítógépes tervezéshez

ETO 621.382.3.023.001.57: 681.3.00

Elektronikus áramkörök tervezésekor az áramköri elemek matematikai modelljein végzünk számításokat. A számítógépek alkalmazásával lehetőség nyílik arra, hogy ezeket a számításokat gyorsabban és pontosabban hajtsuk végre, és olyan bonyolult feladatok számításait is elvégezzük, amelyeknél azelőtt csak becsléseket alkalmaztunk. A számítógépek által nyújtott lehetőségek kihasználásának egyik alapvető feltétele, hogy az áramköri elemek és elsősorban az áramkörben alkalmazott félvezető eszközök: a diódák és tranzisztorok megfelelő pontosságú, gyorsan kezelhető és a kitűzött feladat bonyolultságához jól illeszkedő matematikai modelljeivel rendelkezünk.

A modellezés a fizikai összefüggések vizsgálatából indul ki és a működést meghatározó folyamatok lényeges összefüggéseinek megragadásával alkotja meg az eszköz matematikai modelljét. A jelenségek mélyebb vizsgálata a másodlagos hatások felismerésén keresztül fokozatosan bonyolultabb modellek kialakításához vezet. A modellezendő eszköz fizikai összefüggéseinek vizsgálata azonban a modellezésnek csak egyik oldala. A tervezési eljárás szempontjából jól használható modell kiválasztásához a megoldandó tervezési feladatok tanulmányozására is szükség van. A feladat bármelyik oldalának elhanyagolása aránytalanságot eredményez, és így nem hasznosítja a tervezési apparátusban rejlő lehetőségeket. A számítógépes áramkörtervezésben használt modellek megválasztásával biztosítani kell a memória-igény és a tervezési idő, valamint a pontosság és a széleskörű alkalmazhatóság ellentmondó igényei közti optimális kompromisszumot.

1. A modell-alkotás általános szempontjai

Valamely fizikai eszköz modellje az eszközt gerjesztő bemenőjelek és a gerjesztések hatására fellépő kimenőjelek kapcsolatának matematikai leírása. A modell-alkotás során a következő elméleti kérdések tisztázására van szükség:

- A modellt leíró matematikai struktúra megválasztása. Áramköri elemek modellezésénél a matematikai struktúra lehet helyettesítő kapcsolat, differenciálegyenlet, súlyfüggvény vagy transzfer függvény stb. A matematikai struktúrát a vizsgált áramköri probléma és a számítógépprogram felépítése alapján kell meghatározni.
- A modell segítségével vizsgálandó problémakör körülhatárolása és ennek megfelelően a modellezés szempontjából megengedett gerjesztések

kijelölése, melyekre a gerjesztés-felelet kapcsolatot a modell helyesen reprezentálja. A választást itt is a megoldandó áramköri probléma és a használt számítógépprogram határozza meg. Áramköri elemek modellezésénél gerjesztés lehet pl. villamos jel, hőmérsékletváltozás, sugárzás stb.

- Optimalizálási kritérium kijelölése az ún. hibafüggvény definiálása, mely az eszköz és a modell jellemzői közti eltérésre számszerű mértéket definiál. Lineáris eszközök modellezésénél a hibafüggvény pl. a frekvenciakarakterisztikák eltérésnek maximuma lehet.
- Számítási algoritmus kidolgozása a fentiekben definiált modellezési hiba minimálására.

A modellezés a következő gyakorlati feladatok elvégzését igényli:

- A választott modellhez illeszkedő mérési metodika kidolgozása és a méréseknek elegendő számú mintadarabon történő végrehajtása;
- A mérési eredmények statisztikai értékelése és ezekből a modellparaméterek meghatározása (ez a szűkebb értelemben vett modellezés);
- A modellparamétereknek a számítógép memóriában való tárolása (adatképzés) és a programokba való behívása.

A számítógépes tervezési módszerek hatékony alkalmazásához a modellezési munka fentiekben vázolt valamennyi fázisát el kell végeznünk. A mérésekkel kapcsolatban megjegyezzük, hogy az áramköri elemek adatait a tervezők gyakran katalógusokból nyerik. Sok esetben azonban a modell egyértelmű meghatározásához ezek az adatok nem elegendők és kiegészítő mérésekre vagy feltevésekre van szükség.

A fentiekben igyekeztünk általános áttekintést adni a modellezés sokrétű problematikájáról. A következőkben a tranzisztorok modellezésének a gyakorlati tervezés szempontjából lényeges feladatával, a lineáris működésű tranzisztorok szélessávú helyettesítő kapcsolásának meghatározásával foglalkozunk. Részletesebben a modellezés egyik fázisát: a modellparaméter-értékeinek meghatározására szolgáló algoritmust ismertetjük.

2. Lineáris működésű tranzisztorok szélessávú modellezése

A lineáris működésű tranzisztor legegyszerűbben négy pólus-paramétereivel jellemezhető. A modell leírásához a paraméterek komplex értékét adjuk meg különböző diszkrét frekvenciákon. Ez a leírás az ana-

lízist csak a kiválasztott frekvenciákon teszi lehetővé, így a modell használhatósága korlátozott. Pontosabb leírást ad az egyes paraméterek analitikus függvény formájában történő előállítása [1]. Ennek a leírásnak hátránya, hogy nem teszi lehetővé a paraméterek munkapont- és hőmérséklet-függésének, valamint szórásiának egyszerű megadását. Az említett hátrányoktól mentes, de nagyobb számítási munkát igényel a helyettesítő kapcsolás formájában való modellezés.

A Távközlési Kutató Intézetben kidolgozott lineáris analízis programok [7], [8] helyettesítő kapcsolás megadását teszik szükségessé, ezért a tranzisztor lineáris modelljét passzív elemekből és feszültségvezérelt áramgenerátorból építettük fel.

A modellezésre választott helyettesítő kapcsolást az irodalomból jólismert hibrid- π kapcsolás házkapacitások kiegészítéssel változtatva az 1. ábra mutatja [2], [3]. Feladatunkban a mérési adatokat a különböző frekvenciákon mért komplex admittancia értékek jelentik.

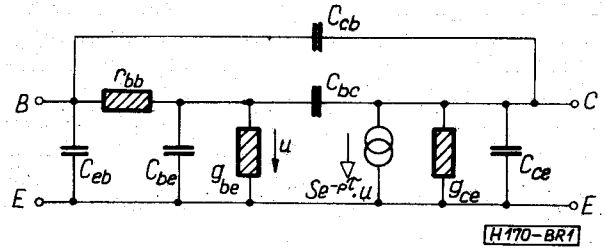
A helyettesítő kapcsolás paramétereinek meghatározására kétféle számítási módszer jöhet szóba. Az első módszer, amelyet direkt eljárásnak nevezhetünk, a helyettesítő kapcsolás elemszámával azonos számú egyenlet megoldásával oldja meg a feladatot. Az egyenletek célszerűen választott frekvenciákon mért admittanciák és a helyettesítő kapcsolás elemei közti összefüggésekből adódnak [3], [5]. A direkt eljárás kevés mérést és egyszerű számítást igényel. Hátránya, hogy túlságosan szigorú feltételezéseket kíván és a kisszámú mérési adat miatt a mérési hibák kiegyenlítődségét nem teszi lehetővé.

A másik lehetséges módszer, amelyet iteratív eljárásnak nevezhetünk, a helyettesítő kapcsolás elemeinek értékét optimalizációs feladat kitűzésével és megoldásával nyeri. Az optimalizáció során a mért és a modell alapján számított admittancia paraméterek eltérését kell minimalizálni. Az irodalomból ismert eljárások [2], [6] a helyettesítő kapcsolás valamennyi elemére együttesen optimalizálnak. E módszereknél a nagyszámú változó miatt az optimalizáció jelentős numerikus problémát vet fel és a szükséges mérési adatok száma nagy. A mérési hibák ez esetben bizonyos mértékig kiegyenlítődnak.

Az általunk választott algoritmus az iteratív eljárások csoportjába sorolható. A megoldás során azonban az optimalizációs feladatot részfeladatokra bontjuk, amivel a numerikus művelet-igényt jelentősen csökkentjük. Ez direkt eljárás felé való közeledést jelent. Eljárásunk viszonylag nagyszámú mérési adatot igényel, ami előnyökkel és hátrányokkal egyaránt rendelkezik.

3. Tranzisztorok módosított hibrid- π kapcsolásának meghatározása mérési adatokból [9]

Az 1. ábra szerinti módosított hibrid- π kapcsolás 10 független adattal jellemezhető, ezek az r_{bb} , bázisellenállás, a g_{be} és g_{ce} vezetések, a c_{eb} , c_{be} , c_{bc} és c_{ce} réteg- és házkapacitások, valamint a vezérelt áramgenerátor S meredeksége és τ késleltetése. Ez a helyettesítő kapcsolás tapasztalataink szerint kb. 200

1. ábra. 10 elemes módosított hibrid- π helyettesítő kapcsolás

MHz-ig alkalmas a gyakorlatban megkövetelt (kb. 10%) pontosságú modellezésre.

Az 1. ábrán látható helyettesítő kapcsolás alapján az admittancia paraméterekre a Függelék F—1 pontjában részletezett módon a következő összefüggések adódnak:

$$y_{11} = G_i + pC_i + \frac{pT_i}{1 + \frac{p}{\sigma}} \quad (1)$$

$$-y_{12} = pC_r - G_i \frac{p^2 T_i T_r}{1 + \frac{p}{\sigma}} \quad (2)$$

$$y_{21} = y_{12} + \frac{G_f e^{-p\tau}}{1 + p/\sigma} \quad (3)$$

$$y_{22} \cong G_o + pC_o + y_{21} pT_o \quad (4)$$

Az y_{22} -re vonatkozó (4) összefüggésnél feltételeztük, hogy a vizsgált frekvenciasávban $\omega Cbc \ll S$. A feltevése jogosságát a gyakorlati feladatok igazolják. A közelítést csak az elemértékek számításánál használjuk, a modell hibájának meghatározása elhanyagolás nélkül történik.

A modellezés célja a helyettesítő kapcsolás elemeinek meghatározása oly módon, hogy a megadott y -paraméterek és a modell alapján számított y -paraméterek eltérése minimális legyen. Áramkörtervezési szempontok miatt az y_{21} és az y_{12} admittanciák esetében célszerű a komplex értékek eltérését, az y_{11} bemeneti és y_{22} kimeneti admittanciák esetében pedig a valós és képzetes részek eltérésének eredőjét minimalizálni. Így a modellezés hibáját az egyes paraméterek esetében a következő összefüggések definiálják:

$$\varepsilon_{11(22)} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \left[\frac{\operatorname{Re}^2(\bar{y}_{jj}^{(k)} - y_{jj}^{(k)})}{\operatorname{Re}^2 \bar{y}_{jj}^{(k)}} + \frac{\operatorname{Im}^2(\bar{y}_{jj}^{(k)} - y_{jj}^{(k)})}{\operatorname{Im}^2 \bar{y}_{jj}^{(k)}} \right]} \quad (5)$$

$$\varepsilon_{12(21)} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \left| \frac{\bar{y}_{ij}^{(k)} - y_{ij}^{(k)}}{y_{ij}^{(k)}} \right|^2} \quad (6)$$

ahol az admittancia k -ik frekvenciához tartozó, modell alapján számított értékét $y_{ij}^{(k)}$ megadott értékét $\bar{y}_{ij}^{(k)}$ jelöli ($i, j=1, 2$); n a mérési frekvenciák száma. A teljes modell ε hibájának az egyes paraméterek közelítésénél adódó hibák átlagát vesszük:

$$\varepsilon = \frac{1}{4} (\varepsilon_{11} + \varepsilon_{12} + \varepsilon_{21} + \varepsilon_{22}). \quad (7)$$

A modell meghatározásához a fenti eredő hibát kell minimalizálni. A feladat megoldása tízváltozós függvény szélsőértékének meghatározását igényli. A numerikus optimalizációs módszerekkel szerzett tapasztalataink azt mutatják, hogy nagyszámú változó esetén a globális szélsőérték meghatározása csak akkor lehetséges, ha az optimalizációs stratégia kiindulópontját a keresett szélsőérték helyéhez közel választjuk. Ez azt jelenti, hogy az eredményes optimalizációhoz a közelítő megoldást eleve ismernünk kell. Tranzisztor modellezésénél a helyettesítő kapcsolat néhány elemére, így pl. $r_{b'e}$, $G_{b'e}$ és S értékére nézve jó becsléssel rendelkezünk. Más kapcsolási elemekre, így elsősorban a parazita reaktanciákra nem tudunk megfelelő pontosságú kiinduló értéket felvenni. Így a teljes modell közvetlen optimalizációja nem minden esetben vezet eredményre, vagy túlságosan nagy gépidőt igényel. Ezért a feladat hatékony megoldása érdekében a paramétereket csoportokra osztjuk, és az egyes csoportokra nézve külön-külön végezzük el az optimalizációt. Ily módon kisszámú változóra kell csak a szélsőértéket keresnünk, ami az egyértelmű megoldást biztosítja. A paraméter-csoportokra vonatkozó optimalizáció akkor szolgáltatja az eredeti feladat megoldását, ha az egyes csoportok hatása az eredő hibafüggvényre egymástól független. A teljes függetlenség általában nem teljesül, azonban fizikai megfontolásokkal a paramétereket feloszthatjuk oly módon, hogy a függetlenség jó közelítéssel érvényes legyen.

Az első paraméter-csoport meghatározásához az $y_{TR} = y_{21} - y_{12}$ különbséget approximáljuk. Az előre- és visszahatási admittanciák különbsége (2) és (3) alapján

$$y_{TR} = G_f \frac{e^{-p\tau}}{1 + p/\sigma} \quad (8)$$

A kifejezésben csupán három paraméter: G_f , σ és τ szerepel. Ezeket a megadott és a számított admittanciák relatív eltérésének minimalizálásával határozzuk meg. A minimalizálás négyzetes hibakritérium alapján két lépésben történik. Az első lépésben megbecsüljük a három változó értékhatárait, majd a második lépésben a meghatározott értéktartományon belül a Függelék F—2 pontjában ismertett szukcesszív tartományfelosztással keressük meg a minimumot.

A paraméterek értékhatárainak becslésénél az y_{TR} mennyiség abszolút értékéből indulunk ki, amely csak G_f és σ függvénye:

$$|y_{TR}| = \frac{G_f}{[1 + (\omega/\sigma)^2]^{1/2}} \quad (9)$$

Fenti egyenletből két mérési frekvenciához tartozó adatok alapján kiszámítjuk σ és G_f egy-egy aktuális értékét, majd ezek közül a legkisebbet és a legnagyobbat kiválasztva kapjuk G_f és σ értékhatárait: $G_{f \min}$, $G_{f \max}$, ill. $\sigma_{\min}$ és $\sigma_{\max}$ értékeket.

A τ paraméter értékhatárainak számításánál y_{TR} fázisára vonatkozó összefüggést használjuk

$$\text{arc } y_{TR} = -\omega\tau - \text{arctg} \left(\frac{\omega}{\sigma} \right) \quad (10)$$

Az egyenletből az előzőleg meghatározott $\sigma_{\min}$ és $\sigma_{\max}$ figyelembevételével minden frekvencián két τ érték számítható. Az így számított értékhalmazból választható legkisebb és legnagyobb értékek lesznek a τ paraméter értéktartományának határai: $\tau_{\min}$ és $\tau_{\max}$.

Az értékhatárok kijelölése után indul a minimumkeresési eljárás G_f , σ és τ meghatározására a Függelék F—2 pontjában részletezett szukcesszív tartomány felosztással.

Megjegyzendő, hogy az első paraméter-csoportban szereplő három paraméter közül σ a modell egyik legfontosabb jellemzője, ezért σ pontos meghatározása igen lényeges.

A paraméterek második és harmadik csoportját a bemeneti és kimeneti admittanciák közelítésével, egymástól függetlenül, azonos módszerrel számítjuk.

Az (1) és (4) képletek szerint y_{11} és y_{22} általános alakja

$$y = G + p[C + T f(p)] \quad (11)$$

ahol G , C és T jelöli a meghatározandó valós paramétereket $f(p)$ az előző optimumkeresésből ismert frekvenciafüggő mennyiség. A jelölések értelmezését y_{11} és y_{22} esetében az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Az y_{11} és y_{22} admittanciák leírásához használt jelölések

Paraméter	y_{11}	y_{22}
G	G_i	G_0
C	C_i	C_0
T	T_i	T_0
$f(p)$	$\frac{1}{1 + p/\sigma}$	y_{21}

A bemeneti és a kimeneti admittanciák közelítésénél az (5) hibakritérium szerint a valós és képzetes részek hibáját minimalizáljuk. A (11) összefüggésből a valós és képzetes részekre adódik, hogy

$$\text{Re } y = G - T\omega \text{ Im } f(j\omega) \quad (12)$$

$$\text{Im } y = \omega C + T \text{ Re } f(j\omega) \quad (13)$$

A fenti összefüggéseket a hibakritériumba beírva és a kapott kifejezést a meghatározandó paraméterek szerint deriválva lineáris egyenletrendszerre jutunk. Az egyenletrendszer megoldása szolgáltatja a keresett G , C és T értékeket. A módszert az F—3 Függelékben részletezzük.

Végül egyetlen ismeretlen paraméter: C_r marad y_{12} approximálására. Ennek értékét az ϵ_{12} hiba deriváltjának eltűnése alapján a $\partial \epsilon_{12} / \partial C_r = 0$ lineáris egyenletből számítjuk.

4. Számítógépes-program

Az ismertett módszer alapján dolgoztuk ki a TRM—VHF jelű számítógépes-programot [10], amely nagyfrekvenciás tranzisztorok szórt kapacitásokkal

kiegészített hibrid- π modelljének kapcsolási elemeit számítja a komplex admittancia több frekvencián ismert értékei alapján.

A program bemenő adatait adatlapon kell megadni. Az adatlapon a modellezni kívánt tranzisztor admittancia paramétereit és a megfelelő mérési frekvenciákat kell feltüntetni. Azon admittancia értékek helyett, melyek nem állnak rendelkezésre (nem mérhetők, katalógusban nem szerepelnek) az adatlapon „no” írandó. Ilyenkor a program a hiányzó adatoktól függően egy egyszerűsített helyettesítőkép elemeit számítja ki. A minimálisan szükséges bemenő adatok számát a 2. táblázatban tüntettük fel.

2. táblázat

A program futtatásához feltétlenül szükséges bemenő adatok száma

Re Y_{11}	Im Y_{11}	abs Y_{12}	arc Y_{12}	abs Y_{21}	arc Y_{21}	Re Y_{22}	Im Y_{22}
1	1	0	0	2	0	1	1

A program eredményeként sornyomatón kiíródik

- a tranzisztor adatlapon megadott típusa
- a megadott modell alapján számított admittancia értékek
- a modell hibája
- a modell kapcsolási elemei
- a tranzisztorra jellemző fizikai paraméterek

Fentiekén kívül a modellezés pontosságának megítélésére a program kinyomtatja a tranzisztor egyirányú teljesítményerősítését (Unilateral Power Gain) mind a megadott, mind pedig a számított adatok alapján:

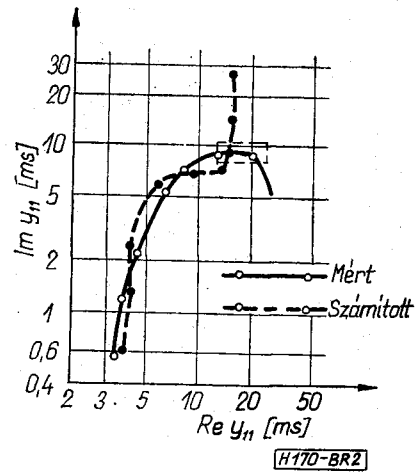
$$ULPG = \frac{|y_{21} - y_{12}|^2}{4[\text{Re } y_{11} \text{Re } y_{22} - \text{Re } y_{12} \text{Re } y_{21}]} \quad (14)$$

A bemenő adatokra közölt 2. táblázat szerint a program működéséhez legalább két frekvencián meg kell adni a modellezendő tranzisztor adatait. A széles frekvenciasávban érvényes modell meghatározásához azonban legalább három különböző frekvencián szükség van a modellezendő tranzisztor admittancia-paramétereinek megadására.

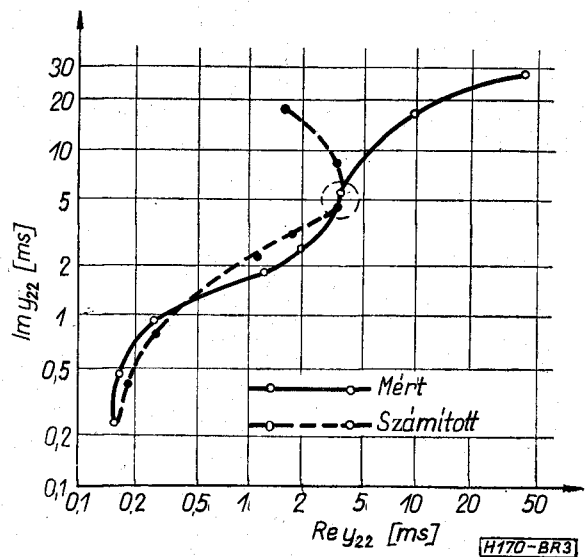
A GIER számítógépen 5—10 mérési pont esetén a program futási ideje átlagosan 2—3 perc.

5. Mintapélda

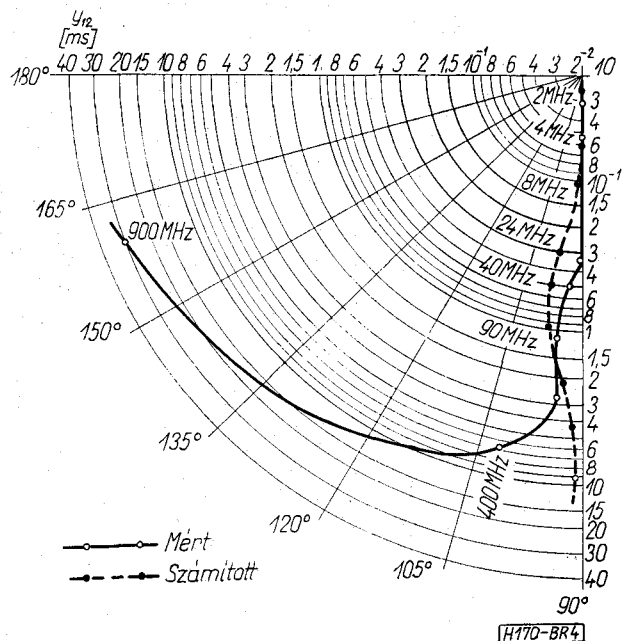
A program alkalmazását a 2N2369 típusú tranzisztor $U_c = 1V, I_c = 10mA$ munkaponthoz tartozó széles-sávú modelljének meghatározásán mutatjuk be. A modellezéshez szükséges adatok irodalmi forrás alapján [1] 2—200 MHz frekvenciasávban 7 különböző frekvencián állnak rendelkezésre. A bemeneti és kimeneti admittanciákat valós és képzetes résszel, a transzfer paramétereket abszolút értékkel és fázissal adtuk meg. A számítások eredményét a 3. táblázat mutatja. A számított modell eredő hibája 11 %. Eredményként az admittancia értékeken kívül a

2. ábra. A 2N2369 típusú tranzisztor y_{11} paramétereinek helygörbéje. ($U_c = 1V, I_c = 10mA$)

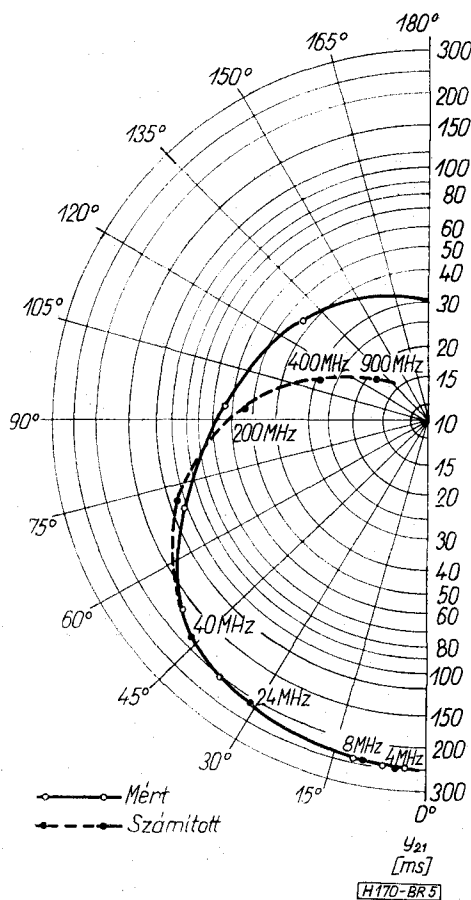
3. ábra. A 2N2369 típusú tranzisztor y_{22} paramétereinek helygörbéje. ($U_c = 1V, I_c = 10mA$)

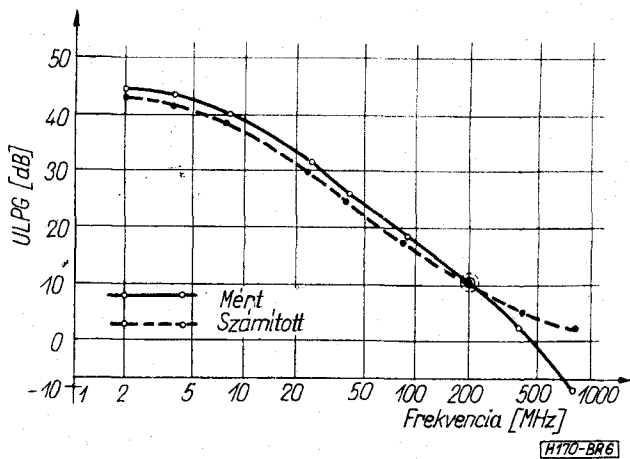
4. ábra. A 2N2369 típusú tranzisztor y_{12} paramétereinek helygörbéje. ($U_c = 1V, I_c = 10mA$)

tranzisztorok jellemzésére elterjedten használt r_e emitter-bázis dióda ellenállás, f_T tranzit határfrekvencia, β_0 áramerősítési tényező, valamint az m több-letfázistolási tényező érték is kinyomtatódik.

A tranzisztor admittancia paramétereinek helygörbéjét a 2.—5. ábrák, az egyirányú teljesítményerősítés frekvenciafüggését a 6. ábra mutatja. A mért értékeket folytonos vonal, a számított értékeket szaggatott vonal tünteti fel. A számított és mért jellemzők egyezése az ábrák szerint jónak mondható.

5. ábra. A 2N2369 típusú tranzisztor y_{21} paramétereinek helygörbéje. ($U_c = 1$ V, $I_e = 10$ mA)

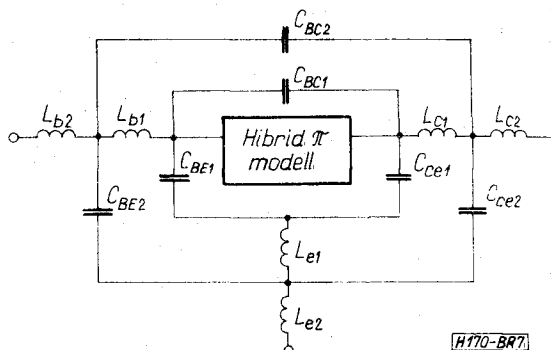
6. ábra. A 2N2369 típusú tranzisztor egyirányú teljesítményerősítésének változása a frekvencia függvényében. ($U_c = 1$ V, $I_c = 10$ mA)

6. Következtetések

Az ismertetett TRM—VHF programmal számított helyettesítő kapcsolás tapasztalataink szerint kb. 200 MHz-ig alkalmas nagyfrekvenciás tranzisztorok modellezésére.

A frekvenciahatár kiterjesztéséhez a modell elemeinek számát növelni kell. Ennek egyik módja reaktáns beágyazó hálózat alkalmazása (7. ábra), mely a kivezetések parazita reaktanciáit veszi figyelembe. A reaktáns beágyazás akkor vezethet eredményre, ha a modellezendő tranzisztor egyirányú teljesítményerősítését (ULPG) már az eredeti modell is jól írja le a szélesebb frekvenciasávban; ismeretes ugyanis, hogy az egyirányú teljesítményerősítés a reaktáns beágyazásra nézve invariáns.

A program megfelelő kiegészítéssel mérési adatok statisztikus értékelésére, és a paraméterek munkapont függésének vizsgálatára is alkalmassá tehető.

7. ábra. Reaktáns beágyazású módosított hibrid- π helyettesítő kapcsolás

7. Köszönetnyilvánítás

Köszönet illeti Abos Imre tudományos munkatársat a program első változatának elkészítéséért és értékes programozási tanácsaiért, valamint Kosárszky András laboráns, aki gondos és gyors munkájával több különböző módszer kipróbálását tette lehetővé.

Függelék

F1. Az admittancia paraméterek meghatározása

Az 1. ábra szerinti helyettesítő kép alapján a módosított hibrid- π kapcsolás admittancia paramétereit a következő kifejezések szolgáltatják.

$$y_{11} = p(C_{cb} + C_{cb}) + \frac{g_{be}}{1 + r_{bb}g_{be}} \left[1 + \frac{p(C_{be} + C_{bc})/g_{be}}{i + p \frac{r_{bb}(C_{be} + C_{bc})}{1 + r_{bb}g_{be}}} \right] \quad (F-1)$$

$$-g_{12} = p \left(C_{cb} + \frac{C_{bc}}{1 + r_{bb}g_{be}} \right) - \frac{p^2 \frac{C_{be} + C_{bc}}{1 + r_{bb}g_{be}}}{r_{bb}(1 + r_{bb}g_{be})} \frac{C_{bc}}{1 + p \frac{r_{bb}(C_{bc} + C_{be})}{1 + r_{bb}g_{be}}} \quad (F-2)$$

$$y_{21} = y_{12} + \frac{S}{1 + r_{bb}g_{be}} \frac{e^{-p\tau}}{1 + p \frac{r_{bb}(C_{be} + C_{bc})}{1 + r_{bb}g_{be}}} \quad (\text{F-3})$$

$$y_{22} = g_{ce} + p(C_{cc} + C_{cb} + C_{bc}) + y_{21} \left(1 - \frac{pC_{bc}}{Se^{-p\tau}}\right) p r_{bb} C_{bc} \quad (\text{F-4})$$

Az egyszerűbb írásmód kedvéért vezessük be a következő jelöléseket:

$$G_i = \frac{g_{be}}{1 + r_{bb}g_{be}} \quad C_i = C_{cb} + C_{cb} \quad (\text{F-5})$$

$$\sigma = \frac{1 + r_{bb}g_{be}}{r_{bb}(C_{be} + C_{bc})} \quad G_f = \frac{S}{1 + r_{bb}g_{be}} \quad (\text{F-6})$$

$$C_r = C_{cb} + \frac{C_{bc}}{1 + r_{bb}g_{be}} \quad T_r = r_{bb}C_{bc} \quad (\text{F-7})$$

$$C_0 = C_{ce} + C_{cb} + C_{bc} \quad T_0 = \frac{C_{bc} + C_{bc}}{1 + r_{bb}g_{be}} \quad (\text{F-8})$$

Fenti jelöléseket az admittancia paraméterek (F1)—(F4) kifejezéseibe beírva kapjuk az (1)—(4) összefüggéseket. A (4) kifejezés felírásánál az $\omega C_{bc} \ll S$ közelítést alkalmaztuk. A feltételezés jogosságát a gyakorlati feladatok igazolják.

F2. Optimumkeresés szukcesszív tartományfelosztással

Az optimum meghatározására szolgáló numerikus eljárás megkezdése előtt ki kell jelölnünk a változóknak azt az értéktartományát, amelyben az optimumkeresési vizsgálatot végre kívánjuk hajtani. Az értéktartomány kijelölésénél legtöbbször a feladattal kapcsolatos előzetes ismereteink nyújtanak támpontot. Transzisztor modellező programunknál az egyes változók lehetséges maximális és minimális értékeit a 3. pontban ismertetett módon közvetlenül a bemenő adatokból számítással határozzuk meg. A kijelölt tartományon belül az optimum helyét szukcesszív tartományfelosztással keressük meg. Ezt az eljárást alkalmazzuk a modell G_f , σ és τ paramétereinek az Y_{TR} admittancia értékek közelítésével történő meghatározására.

Eljárásunk két részből áll. Első lépésben a független változók három dimenziós terét olyan méretű téglákra osztjuk fel, amelyen belül a vizsgált hibafüggvény unimodálisnak tekinthető, és kiválasztjuk azt a téglát, amelyen belül a hibafüggvény minimális. Második lépésben már csak a kiválasztott téglát vizsgáljuk, és ebben keressük meg a minimum helyét a tartomány további felosztásával.

Gyakorlati tapasztalataink szerint, a tranzisztor transzfer admittanciájára vonatkozó hibafüggvény a független változók 20%-nál kisebb intervallumában unimodálisnak tekinthető. Ezért az optimumkeresés első lépésében, logaritmikusan egyenletes felosztást feltételezve, a vizsgálandó osztáspontok számát a következő összefüggés határozza meg:

pontszám =

$$= \left[\frac{\ln \frac{G_{f \max}}{G_{f \min}}}{\ln 1.2} + 1 \right] \left[\frac{\ln \frac{\tau_{\max}}{\sigma_{\min}}}{\ln 1.2} + 1 \right] \left[\frac{\ln \frac{\tau_{\max}}{\tau_{\min}}}{\ln 1.2} + 1 \right] \quad (\text{F-9})$$

A vizsgálandó pontok száma a gyakorlati példákban 100 és 500 közé adódott.

Második lépésben az egyes változók 20%-os intervallumból kiindulva szukcesszív felezéssel beskatulyázuk a hibafüggvény minimumát adó pontot. Kimutatható ugyanis, hogy előírt felosztási finomság esetén, a felezés a leggyorsabban célravezető módszer.

F3. Approximálás lineáris függvénnyel négyzetes hibakritérium alapján

Az y_{11} és y_{22} paramétereiből meghatározható három-három modellparamétert a legkisebb négyzetek módszerével számítjuk. Az y_{11} és y_{12} általános alakja a következő:

$$y = G + p[C + T/(p)]. \quad (\text{F-10})$$

Ezt valós és képzetes részre felbontva:

$$\text{Re } y = G - T\omega \text{Im } f(j\omega) \quad (\text{F-11})$$

$$\text{Im } y = \omega C + T\omega \text{Re } f(j\omega). \quad (\text{F-12})$$

Az y_{11} és y_{22} -re vonatkozó (5) hibakritérium szerint:

$$\varepsilon^2 = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \left[\left(1 - \frac{\text{Re } y^{(k)}}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\text{Im } y^{(k)}}{\text{Im } \bar{y}^{(k)}}\right)^2 \right] \quad (\text{F-13})$$

Behelyettesítve az (F-11) és (F-12) összefüggéseket:

$$\varepsilon^2 = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \left[\left(1 - \frac{G}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}} + \frac{\omega_k T \text{Im } f_k}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\omega_k C + \omega_k T \text{Re } f_k}{\text{Im } \bar{y}^{(k)}}\right)^2 \right] \quad (\text{F-14})$$

Feladatunk a hiba minimalizálása G , C és T helyes megválasztásával. Fizikai megfontolásokból tudjuk, hogy a szélsőérték létezik, ezért a minimum elégséges feltétele, hogy a hibafüggvény deriváltjai eltűnjenek.

A hibafüggvény deriváltjai a következők:

$$\frac{\partial \varepsilon^2}{\partial G} = \frac{2}{n} \sum_{k=1}^n \left[1 - \frac{G - \omega_k T \text{Im } f_k}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}} \right] \frac{1}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}} \quad (\text{F-15})$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial \varepsilon^2}{\partial T} &= \frac{2}{n} \sum_{k=1}^n \left[\left(1 - \frac{G - \omega_k T \text{Im } f_k}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}}\right) \frac{\omega_k \text{Im } f_k}{\text{Re } \bar{y}^{(k)}} - \right. \\ &\quad \left. - \frac{2}{n} \sum_{k=1}^n \left[\left(1 - \frac{\omega_k C + \omega_k T \text{Re } f_k}{\text{Im } \bar{y}^{(k)}}\right) \frac{\omega_k \text{Re } f_k}{\text{Im } \bar{y}^{(k)}} \right] \right] \quad (\text{F-16}) \end{aligned}$$

$$\frac{\partial \varepsilon^2}{\partial C} = \frac{2}{n} \sum_{k=1}^n \left(1 - \frac{\omega_k C + \omega_k T \text{Re } f_k}{\text{Im } \bar{y}^{(k)}}\right) \frac{\omega_k}{\text{Im } \bar{y}^{(k)}} \quad (\text{F-17})$$

Az egyes deriváltak eltűnéséből adódó lineáris egyenletrendszer:

$$G \sum_{k=1}^n \frac{1}{(\operatorname{Re} \bar{y}^{(k)})^2} - T \sum_{k=1}^n \frac{\omega_k \operatorname{Im} f_k}{(\operatorname{Re} \bar{y}^{(k)})^2} = \sum_{k=1}^n \frac{1}{\operatorname{Re} \bar{y}^{(k)}}$$

$$- G \sum_{k=1}^n \frac{\omega_k \operatorname{Im} f_k}{(\operatorname{Re} \bar{y}^{(k)})^2} + T \sum_{k=1}^n \left[\left(\frac{\omega_k \operatorname{Im} f_k}{\operatorname{Re} \bar{y}^{(k)}} \right)^2 + \left(\frac{\omega_k \operatorname{Re} f_k}{\operatorname{Im} \bar{y}^{(k)}} \right)^2 \right] +$$

$$+ C \sum_{k=1}^n \frac{\omega_k^2 \operatorname{Re} f_k}{(\operatorname{Im} \bar{y}^{(k)})} = \sum_{k=1}^n \left(\frac{\omega_k \operatorname{Im} f_k}{\operatorname{Re} \bar{y}^{(k)}} - \frac{\omega_k \operatorname{Re} f_k}{\operatorname{Im} \bar{y}^{(k)}} \right)$$

(F—18)

$$T \sum_{k=1}^n \frac{\omega_k^2 \operatorname{Re} f_k}{(\operatorname{Im} \bar{y}^{(k)})^2} + C \sum_{k=1}^n \left(\frac{\omega_k}{\operatorname{Im} \bar{y}^{(k)}} \right)^2 = \sum_{k=1}^n \frac{\omega_k}{\operatorname{Im} \bar{y}^{(k)}}$$

A kapott egyenletrendszer megoldása egyértelmű, a megoldásként adódó G , C és T értékek a felvett hibakritérium szerinti legjobb értékek.

I R O D A L O M

[1] Conciauro, G., Tamburello, C.: Sui parametri di Ammettenza dei Transistori duffisi, *Alta Frequenza*, Vol. 36., No. 7., Luglio, 1967.

[2] Golembeski, J. J.: Computer—Optimized Model Determination. *Computer-Aided Intetrated Circuit Design*, Edited by Herskowitz, G. J., McGraw Hill, New York, 1968.

[3] Glasford, G. M.: Comparison of Incremental High Frequency Circuit Models for Electron Devices. *Proc. of the National Electronics Conference*, 1968.

[4] di Maio, B., Tamburello, C.: A Method to Find the Coefficients of Mathematical Model of a Planar Diffused Transistor, *Alta Frequenza English Issue*, Vol. 38., No. 8., Agosto, 1969.

[5] Bhalla, A. D., Bell, J. F.: Computer Analysis of Transistors, *IEEE Trans. on BTR*, Vol. BTR—12., No. 3., November, 1967.

[6] Brown, R. W.: Device Models for Circuit Analysis Programs, *Computer Alded Design.*, Winter, 1969.

[7] Abos I., Radványi A.: ONLAN, Lineáris áramkörök frekvencia-tartománybeli interaktív tervezése, *Intézeti Tanulmány*, TKI—1—71—321—1.

[8] Grill M., Nagy I.-né, Radványi A.: Koncentrált és elosztott paraméterű hálózatok egyenáramú, frekvenciatartománybeli tolerancia és hőmérséklet analízise, *Intézeti Tanulmány*, TKI—1—71—321—1.

[9] Baranyi A., Radványi A.: Nagyfrekvenciás tranzisztorok modellezése, *Intézeti tanulmány*, TKI—1—69—321—6.

[10] Elektronikus és mikrohullámú áramkörök számítógéppel segített szimulációja és kapcsolási rajzának tervezése, szerk. Roska T., Baranyi A., Csurgay Á. *Intézeti tanulmány*, TKI—1—71—321—1.